

66. Budapest, XXIII. Soroksár határa

Ő, B, Á, Kk, I

2001. március és április hónapokban a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk az M0 autótú M5–M1 autópályák közti, 31 km hosszúságú szakaszán. A terepbejárásra a meglévő autótú nyomvonalának bővítése, illetve az 51-es út és az M5 autópálya közötti új nyomvonalszakasz tervezése miatt volt szükség.

Az Akácós erdő (Nagyrétek) nevű részben 740×250 m kiterjedésű, ismeretlen korú lelőhelyet (M0 BP 008) találtunk.

A Rétek-dűlőben két bizonytalan korú, bolygatatlan település nyomait (M0 BP 004 és 006 sz. lh.); egy őskori, Árpád-kori és késő középkori, 300×100 m kiterjedésű település nyomait (M0 BP 005 sz. lh.); valamint egy 380×170 m kiterjedésű, őskori és középkori település nyomait (M0 BP 007 sz. lh.) rögzítettük.

A Vető-dűlőben két ismeretlen korú település nyomait (M0 BP 001 és 002 sz. lh.) valamint egy kora bronzkori és egy középkori, 230×180 m kiterjedésű település nyomát (M0 BP 003 sz. lh.) találtuk.

A Telekesek legelője, Soroksári határdűlő területén 2100×400 m kiterjedésű, K–Ny irányú, bolygatatlan, ismeretlen korú lelőhelyet (M0 BP 009 sz. lh.) regisztráltunk.

Munkatársak: Terei György, Endrődi Anna, Horváth M. Attila, Szilas Gábor, Reményi László, Horváth L. András, Kovács Eszter, Magyar Károly, Lassányi Gábor, Kárpáti Zoltán, Busi György, Zsidi Paula.

BENCZE ZOLTÁN

67. Bugac, Monostor

(Bács-Kiskun megye) R, Sza, Á, Kö

2000 őszén és 2001 tavaszán (február 12.–május 31.) terepbejárásokat végeztem Bugac Monostor nevű határrészén. A munka magiszteri diplomamunkához kapcsolódó adatgyűjtésem része volt. A terepbejárások során összegyűjtött információkat a Közép Európai Egyetemen 2001 júniusában megvédett *Topographical Changes between the Danube and Tisza Rivers: Monostor a Case Study* (Településtörténeti változások a Duna-Tisza között: Monostor) című dolgozatomban dolgoztam fel.

A terület településtörténetének változása több szempontból is érdekes eredményeket sejtetett. Egyrészt nagy valószínűséggel erre a területre lokalizálható a 12–13. század fordulója táján a Becse-Gergely nemzetség által alapított, a források által Pétermonostora és Pálmonostora néven emlegetett monostor(ok), melynek pontos helyét hitelt érdemlően eddig nem sikerült megállapítani. Tudunk arról, hogy a területen Szabó Kálmán az 1930-as években ásatásokat folytatott, melynek eredményeképp a terület északi, Felsőmonostor nevű részén egy templomot talált, innen 15. századi idomtégglákat közölt (Györffy György később ezzel a templommal azonosította Pétermonostorát), illetve a déli, Alsómonostor nevű területen Árpád-kori településrész-

letet tárt fel. Adott volt tehát egy vagy két korai alapítású monostor, mely(ek) a 14. századra valószínűleg elpusztultak, mert ettől kezdve birtokként (possessio Monostor) jelennek meg a forrásokban, illetve egy Árpád-kori és egy késő középkori település, ami egyáltalán nem szerepel a forrásokban. A munka fő feladata a monostor(ok) számának és pontos helyének meghatározása, a Szabó által kiásott templom és települések lokalizálása, a monostorokhoz való viszonyuk tisztázása volt. Munkám célul tűzte ki a lelőhelyeket körülvevő természetes környezet vizsgálatát, a történeti állapot hozzávetőleges rekonstrukcióját, illetve a helyi úthálózat és a regionális utakkal való kapcsolatok feltérképezését.

A kutatás a rendelkezésre álló írott és egyéb forrásanyag összegyűjtésével kezdődött. Az írott adatok korlátozott száma miatt ezek közül a térképes anyagnak volt óriási jelentősége. Kiderült, hogy a 16–18. századi térképek ezen a helyen egy Monostor nevű települést említenek. A katonai felmérések és a 19. századi birtoktérképek is értékes adatokat szolgáltatottak. Egy részük Felsőmonostoron, míg másik részük Alsómonostoron templomromot jelölt, másrészt a 18. század végétől változatlan úthálózatot mutattak. A történeti térképanyagot modern 1:10 000-es térképekkel vettem össze, ami jó támpontul szolgált a terepbejárások elvégzéséhez.

Összességében 9 lelőhelyet lokalizáltunk a terepbejárások alkalmával, köztük Szabó Kálmán ásatási helyszíneit is. A középkori lelőhelyeken kívül rézkori és szarmata leletanyagot is találtunk.

A kutatás több eredménnyel szolgált a terület középkori megtelepülését illetően. A lelőhelyeknek és a térképes adatoknak az egykori természeti környezettel való összefüggéseit vizsgálva kiderült, hogy a terület a mainál lényegesen vízesebb, zombékos volt, több állandó tóval. A települések mindig a tavakhoz közeli kiemelkedéseken, hátakon feküdtek. A lelőhelyek (az őskoriak és a szarmaták is, sőt a mai tanyák túlnyomó részére is igaz ez) mindig a 102,4 m-es magasság felett találhatóak, ez az érték valószínűleg a mindenkori talajvíz által már nem érintett települési határt jelöli. Mivel az ökológiai feltételek megszabták a települések helyét, nem meglepő, hogy a terület úthálózata is nagyrészt változatlan maradt az idők folyamán. A területről legkorábban készült 18. századi részletes felméréstől követhető az a jellegzetes „villás” útrendszer, melynek egyes elemei máig fennmaradtak. Külön érdekesség, hogy a lelőhelyek ezen útrendszer mellett, mintegy e mellé szerveződve találhatóak, ami egyfelől a természeti elemek meghatározó szerepére mutat rá, illetve ennek történeti gyökereit hangsúlyozza.

Pétermonostora és Pálmonostora kérdésében végleges eredmény nem született. A történeti írott forrásanyag vizsgálata azt a lehetőséget vetette fel, hogy feltehetőleg nem egy speciális iker-monostor alapításról, illetve két monostor egyidejű működéséről van szó, hanem valószínűleg csak egy monostort alapított itt a Becse-Gergely nem. Ennek titulusról annyit lehet tud-